

Prezentowana książka nie jest monografią, ale podręcznikiem historii prawnej Europy. Podręcznikiem będącym efektem dziesięcioletnich doświadczeń nauczania historii prawa europejskiego w Katedrze Historii Prawa Uniwersytetu w Glasgow w Szkocji.

Szkocja ma odmienną tradycję prawną od sąsiedniej Anglii, ale interesujący wydaje się punkt widzenia wypiarzy na historię prawa w Europie, tym bardziej że autorzy podkreślają we wstępie, że ich wykład odzwierciedla właśnie szkocki punkt widzenia.

Na gruncie języka angielskiego jest to podręcznik pionierski. Zawiera kurs historii prawa europejskiego od prawa rzymskiego do, zasadniczo, pierwszej wojny światowej, chociaż w ostatnich dwóch rozdziałach autorzy bardzo ogólnie szkicują kierunki rozwojowe w prawie europejskim aż do czasów współczesnych.

Oś podręcznika stanowi prawo rzymskie, a więc jego powstanie, rozwój, recepcja i wpływy na wielkie kodyfikacje czasów nowożytnych. Celem autorów podręcznika było napisanie historii prawa europejskiego, a nie historii prawa poszczególnych państw w Europie. Punkt wyjścia stanowi więc wspólne dziedzictwo, będące podstawą europejskiej tradycji prawnej — prawo rzymskie. Prawo rzymskie rozumiane w sensie szerokim nie tylko jako zbiór norm i instytucji, ale też jako ukształtowany sposób myślenia, tradycja intelektualna. W podręczniku pominięto całkowicie Europę Wschodnią. Uzasadnieniem dla tego zabiegu stanowił, według autorów, fakt podlegania wpływom bizantyńskim i prawu islamu. Inaczej mówiąc, Europa Wschodnia tworzyła swoją tradycję prawną na podstawie odmiennej kultury — z czym oczywiście można by dyskutować.

Moim zdaniem, nie udało się autorom próba napisania historii prawa europejskiego, próba oddzielenia historii prawa od historii państwa. Podręcznik stanowi raczej tradycyjny wykład historii prawa państw europejskich. Po części chyba jest to efektem poświęcenia uwagi przede wszystkim historii instytucji prawnych, źródeł prawa i interpretacji prawa, a nie historii prawa materialnego. Za najciekawsze należy uznać umiejętne wkomponowanie w narrację historii instytucji prawnych, także historii myśli prawnej. Sądzę, że gdyby autorzy większy nacisk położyli na historię myśli prawnej jako jednoczący element kulturowy, wtedy przedsięwzięcie napisania historii prawnej Europy miałoby większe szanse powodzenia.

ADAM CZARNOTA (Toruń)

Law, Economy and Society. Essays in the History of English Law 1750 - 1914 (ed. G. R. Rubin i D. Sugerman), Professional Books, Abingdon 1984, ss. IV + 503.

Z kilku powodów książka ta jest wyjątkowa na gruncie anglosaskiej historiografii prawniczej. Po pierwsze — dotyczy okresu nowożytnego, od rewolucji przemysłowej do wybuchu I wojny światowej, a więc okresu wielkiej zmiany społecznej w Anglii. Po wtóre — stanowi zbiór esejów, w których historia prawa nie jest jedynie historią instytucji, ale traktuje prawo z punktu widzenia historii ekonomicznej, społecznej, a także historii zawodów prawniczych. Wreszcie po trzecie — dotyczy historii prawa prywatnego, a nie prawa karnego, a więc poświęcona jest dziedzinie mało do tej pory uwzględnianej w historiografii anglosaskiej.

Do tej pory brytyjscy historycy prawa zajmowali się przede wszystkim historią prawa angielskiego do roku 1688, poświęcając niewiele miejsca czasom późniejszym.

Niniejsza pozycja poświęcona jest rzadko poruszanemu obszarowi chronologicznemu.

Książka jest zbiorem artykułów przygotowanych przez 12 autorów w większości z Wielkiej Brytanii. Praca formalnie podzielona na dwie części, faktycznie składa się z trzech. Część A poświęcona jest przedstawieniu relacji między prawem a industrializacją. Analizie poddano prawo umów, prawo rodzinne i prawo ubogich. Część B poświęcona jest historii zawodów prawniczych w omawianym okresie, przede wszystkim sądownictwu w industrialnym społeczeństwie dziewiętnastowiecznym.

Wyróżniona przeze mnie część trzecia to wprowadzenie zatytułowane *W kierunku nowej historii prawa i społeczeństwa w Anglii 1750-1914*, pióra dwóch redaktorów książki. Wprowadzenie to jest doskonałym przeglądem literatury anglosaskiej i kierunków w historiografii omawianego okresu. W całości pracy, ale w szczególności we wprowadzeniu, czuje się nowego „ducha” podejścia do historii prawa i w ogóle prawa związanego z Critical Legal Studies Movement, którego David Sugerman jest jednym z czołowych przedstawicieli w dziedzinie historii prawa.

W bardzo rozbudowanej warstwie krytycznej autorzy celnie wskazują ograniczenia ewolucyjnej i funkcjonalnej historiografii. Jednocześnie trochę słabiej przedstawiają pozytywny program badania społecznej roli prawa. Prawo nie jest dla nich tylko instytucją, nadbudową czy regulatorem życia ekonomicznego lub społecznego, ale jest immanentnym elementem życia społecznego. Autorzy wskazują na konieczność przełamania pozytywistycznego podejścia do historii z tradycyjnym podziałem na fakty i interpretacje. Interpretacja jest według nich nieoddzielna od ustalenia faktów.

Książka jest niewątpliwie interesującym przykładem nowego krytycznego myślenia w historii prawa i stanowi — być może — załączek nowego sposobu uprawiania społecznej historii prawa.

ADAM CZARNOTA (Toruń)

Pierangelo Schiera, *Il laboratorio borghese. Scienza e politica nella Germania dell'Ottocento*, Bologna 1987, ss. 426 (= *Annali dell'Istituto storico italo-germanico*, Monographia 5).

Historiografia włoska, w tym i historiografia z zakresu historii prawa, poświęca wiele uwagi problemom europejskim i dlatego zasługuje na pilną uwagę. Czołowym ośrodkiem badań niemcoznawczych, poza krajami niemieckimi, jest niewątpliwie mieszczący się w Trydencie Instytut Historyczny Niemiecko-Włoski, w którym od lat poważną rolę odgrywa historyk prawa P. Schiera, autor klasycznej już dziś rozprawy o dziejach niemieckiego kameralizmu (*Cameralismo e assolutismo tedesco*, Milano 1969). Ostatnio w publikacjach Instytutu ukazało się wiele ciekawych prac, które należałoby przynajmniej zasygnalizować polskiemu czytelnikowi. takie np. jak: *Crisi istituzionale e teoria dello Stato in Germania dopo la Prima guerra mondiale, a cura di Gustavo Gozzi e Pierangelo Schiera*, Bologna 1987. Monografia P. Schiery poświęcona jest niektórym problemom roli politycznej nauki i polityki naukowej w niemieckim wieku XIX (1815-1914). W pewnej mierze jest to jakby kontynuacja rozważań autora nad rolą kameralizmu w absolutnych Niemczech XVII/XVIII w. Dla pierwszej połowy XIX w. jest to głównie problem stosunku